

नवीन शैक्षणिक धोरण: संधी आणि आव्हाने

डॉ. मृणालिनी तापस

अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख

श्री निकेतन आर्ट्स कॉमर्स कॉलेज, नागपूर

प्रस्तावना:

कोणत्याही राष्ट्राचे भविष्य हे शिक्षण धोरणावर अवलंबून असते. आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक विकासाची प्रक्रिया शिक्षणातून उभी राहत असते. राष्ट्रासाठीचे शिक्षण धोरण हे राष्ट्राच्या भविष्यासाठी विकासाचा एक मार्ग असतो. त्यामुळे शैक्षणिक धोरण आखतांना भविष्य लक्षात घेऊन आखणे गरजेचे आहे. शिक्षण धोरण म्हणजे त्या देशाच्या विकासाची दिशा असते. शिक्षण हे जीवन परिवर्तनाचे प्रभावी साधन आहे. या धोरणात आपल्या संस्कृतीचा समावेश आहे. शिक्षण आनंददायी करण्याबरोबर ते जीवनाभिमुख व रोजगाराभिमुख करण्यावर भर देण्यात आला आहे. नवे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण विद्यार्थ्यांना एकांगी शिक्षणाकडून बहुमुखी शिक्षणाकडे नेणारे आहे. हे धोरण म्हणजे शिक्षण क्षेत्राला नवे वळण देणारे आहे. देशातील युवापिढीच्या आकांक्षा आणि हित लक्षात घेऊन जग चैथ्या उद्योग क्रांतीच्या उंबरठ्यावर असतांना वेगाने बदलत असलेली जागतिक आर्थिक रचना आणि त्यातून निर्माण होणाऱ्या संधी यांना तत्परतेने प्रतिसाद देणारे हे धोरण असल्याने त्याचे महत्त्व वेगळे आहे.

भारताला ग्लोबल नॉलेज सुपरपावर बनविणे हे त्याचे एकमेव ध्येय आहे.

भारताने 21 व्या शतकातील पहिले व सर्वात व्यापक धोरण 29 जुलै 2020 ला जाहीर केले. पंतप्रधान मोदींच्या पहिल्या कार्यकाळात या धोरणाचा मसुदा तयार करण्यात आला होता. 1986 नंतर पहिल्यांदाच असे शैक्षणिक धोरण जाहीर करण्यात आले. या धोरणामध्ये भारताच्या शिक्षण व्यवस्थेला भेडसावणाऱ्या विविध आव्हानांचा विचार करण्यात आला. आपण स्वातंत्र्याची 75 वर्षे पूर्ण केली आहे. विकसीत भारत बनविण्याच्या उद्देशाने तसेच भविष्यासाठी युवा पिढी घडविण्याच्या दृष्टीने हे धोरण महत्त्वाची भूमिका बजावणार आहे. या धोरणाद्वारे प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या क्षमतांचा योग्य वापर, शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण, क्षमता विकास आणि शिक्षणाच्या माध्यमांमध्ये परिवर्तन घडून येणार आहे. असे हे दूरदर्शी धोरण आहे. या धोरणामुळे शिक्षण सर्वसमावेशक किफायतशीर, परवडण्याजोगे आणि न्याय होण्यास मदत होईल; यावर धर्मेन्द्र प्रधान यांनी भर दिला आहे.

उद्देश -

राष्ट्रांसमोर असणाऱ्या आव्हानांना समोर जाण्यासाठी मनुष्यबळ हे सर्वात महत्वाचे साधन आहे. याचाच अर्थ जर राष्ट्रांतील नागरिक सक्षम असतील तर ते राष्ट्र आव्हानांचं रूपांतर संधीमध्ये करू शकतात. त्यामुळे राष्ट्रांतील नागरिक हे सक्षम बनविण्याचे एकमेव साधन म्हणजे शिक्षण होय. याच उद्देशाने प्रत्येक राष्ट्र आपलं राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण ठरवित असतो. आपल्या राष्ट्रासमोर बेरोजगारी, शिक्षण, पेयजल, भ्रष्टाचार, महागाई, ऊर्जा, पर्यावरण इत्यादी समस्या आहेत. या सर्व समस्यांचे मूळ शिक्षणात रूजलेलं आपल्याला दिसतं आणि त्यासाठीच या धोरणाची पायाभरणी करण्यात आलेली आहे. भारतात सर्वात पहिले राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 1968; दुसरे 1986, याच धोरणात 1992 साली काही सुधारणा करण्यात आल्या. 2009 मध्ये शिक्षण हक्क कायदा आला. 2013 मध्ये शिक्षण हक्क कायद्याची अंमलबजावणी करण्यात आली.

नव्या शैक्षणिक धोरणाचा उपक्रम

नव्या शैक्षणिक धोरणातील ध्येय दृष्टीकोन लक्षात घेऊन विविध क्षेत्रातील लोकांमध्ये जागृकता निर्माण करण्याच्या दृष्टीने सरकारने चांगली कामगिरी बजावली आहे. नव्या शैक्षणिक धोरणानुसार शालेय अभ्यासक्रमात बुद्धीमत्तेसोबत आर्थिक बाबींचा समावेश करण्यात आला आहे. तसेच मातृभाषा व प्रादेशिक भाषेला अधिक

प्राधान्य देण्यात आले आहे. काही राज्यांमध्ये प्रायोगिक तत्वावर हा उपक्रम सुरू करण्यात आला आहे. शिक्षण मंत्रालयाने बहुचर्चित 'बॅक ऑफ क्रेडिट' हा उपक्रम आणला आहे. या उपक्रमाद्वारे उच्च शिक्षणातील अनेक पर्याय विद्यार्थ्यांसाठी खुले होऊ शकतील. याशिवाय या धोरणात इयत्ता 3री पर्यंत विद्यार्थ्यांचे वाचन, लेखन, संख्याशास्त्र शिकण्याची क्षमता सुधारण्यासाठी निपुण भारत मिशन, पहिलीला प्रवेश घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी तीन महिन्यांचा अभ्यासक्रम विद्या प्रवेश शिक्षण अध्यायनासाठीचे दिक्षा हे ॲप आणि माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांसाठी निष्ठा हा शिक्षक प्रशिक्षण कार्यक्रम असे अनेक उपक्रम शिक्षकांसाठी सरकारद्वारे आणण्यात आले आहे. माध्यमिक स्तरावरील विषयाची निवड, संशोधन संस्थांची निर्मिती, शिक्षणाचे मूल्यमापन, भरती प्रक्रिया, एकात्मिक शिक्षणशास्त्र अभ्यासक्रमाची अंमलबजावणी, शिक्षण आयोगाची स्थापना, कमी पटाच्या शाळा, नव्या अभ्यासक्रमाची रचना यासारख्या अनेक गोष्टींच्या बदलांचा विचारही महत्वाचा आहे. या धोरणात बालकांच्या वयाच्या तीन वर्षापासूनचा समावेश केला आहे. विद्यार्थ्यांच्या आयुष्यातील पहिली आठ वर्षे अधिक महत्वाची असतात. या वयात सुमारे 80 ते 85 टक्के मेंदूचा विकास होतो. त्यामुळे या वयात मुलांच्या शिक्षणाचा विचार होणे गरजेचे आहे. पूर्वीच्या शिक्षण प्रणालीत 10+2+3 च्या आकृतिबंधाऐवजी 5+3+3+4 असा आकृतिबंध

स्वीकारण्यात आला आहे. या आकृतीबंधानुसार पहिले तीन वर्ष अंगणवाडी आणि पहिली दुसरीचे वर्ग यांचा एकत्रीत करून पायाभूत टप्पा म्हणून स्वीकारण्यात आला आहे. येथील अभ्यासक्रमाची तत्त्वे आणि आराखडा देखील केंद्राने निश्चित केला आहे. तिसरी ते पाचवी व सहावी ते आठवी आणि नववी ते बारावी असे टप्पे निर्धारित करण्यात आले आहे. तिसरीच्या आरंभीक टप्प्यावरती प्रत्येक विद्यार्थ्याला भाषीक व अंकीय साक्षरता प्राप्त करून देण्याचे उद्दिष्ट राखण्यात आले आहे. या उपक्रमांची अंमलबजावणी सत्ताधरी पक्षांची ज्या राज्यात सत्ता आहे, अशा मूठभर राज्यात करण्यात आली. 24 ऑगष्टला नव्या शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी करणारे कर्नाटक हे पहिले राज्य ठरले आहे. अलीकडेच नव्या शैक्षणिक धोरणातील काही उपक्रमांची अंमलबजावणी मध्यप्रदेश व हिमाचल प्रदेश या राज्यांनी करून या मेगा पॉलिसीच्या अंमलबजावणीला हातभार लावला आहे. या अंमलबजावणीने जोर धरला आहे असे म्हणता येईल.

व्यावसायिक शिक्षण

भारतात यापूर्वी व्यावसायिक शिक्षणाला कधीही इतके महत्त्व देण्यात आले नव्हते. या नव्या शैक्षणिक धोरणानुसार इयत्ता 6 वी पासून विद्यार्थ्यांना व्यावसायिक शिक्षण घेणे बंधनकारक असणार आहे. प्रत्येक विद्यार्थ्यांने एकतरी व्यावसायिक कौशल्य शिकावे अशी अपेक्षा या

धोरणात करण्यात आली आहे. उच्च शिक्षणात प्रवेश हे व्यावसायिक शिक्षणावर अवलंबून असेल, जर एखाद्या विद्यार्थ्यांने व्यावसायिक शिक्षण घेतले नसेल तर त्याला पुढील उच्च शिक्षण घेता येणार नाही. अशी तरतूद करण्यात आली आहे. व्यावसायिक शिक्षण घेणे अतिशय महत्त्वाचे आहे. व्यवसायीक शिक्षणाचे उद्दिष्ट हेच आहे की, विद्यार्थ्यांमध्ये स्वतःच्या पायावर उभे राहण्याचा आत्मविश्वास निर्माण व्हावा या दृष्टीने हे अत्यंत क्रांतीकारी पाऊल आहे. परंतु याची अंमलबजावणी करतांना केंद्रस्थानी असलेल्या शाळेने व व्यवस्थापनाने अधिक जबाबदारी उचलण्याची आवश्यकता आहे.

शिक्षण संकुलाची संकल्पना-

शिक्षण संकुल ही अत्यंत महत्त्वाची संकल्पना नवीन शैक्षणिक धोरणात आहे. या शिक्षण संकुलाच्या केंद्रस्थानी सक्षम शाळा अथवा महाविद्यालये असतील. या संस्थेच्या भोवती असलेल्या दहा ते पंधरा शाळांना किंवा महाविद्यालयांना सक्षम बनविणे, त्यांना आवश्यक त्या तांत्रिक सुविधा उपलब्ध करून देणे, तज्ज्ञ शिक्षकांचे मार्गदर्शन उपलब्ध करून देणे ही संकुलातील प्रमुख शाळा महाविद्यालयांची जबाबदारी असणार आहे. पुरेसे शिक्षक आजूबाजूच्या शाळेत नसतील तर अशावेळी संकुल केंद्रात असलेल्या शाळेत हे तज्ज्ञ व्यक्ती नेमले जावेत व त्यांचे वेळापत्रक अशाप्रकारे

आखावे की एकतर जवळच्या शाळेतील विद्यार्थी मार्गदर्शन घेण्यासाठी या केंद्रीय शाळेत येतील किंवा या तज्ज्ञ शिक्षकांना आजूबाजूच्या शाळांमध्ये जाऊन त्यांच्या विषयाचे प्रशिक्षण देता येईल. संकुलातील कोणत्याही महाविद्यालयातील विद्यार्थी जो विषय निवडेल त्या महाविद्यालयात त्या तासासाठी त्याला उपस्थित राहावे लागेल. यातून विद्यार्थ्यांना निवड करण्याच्या अधिकाधिक संधी उपलब्ध होतील. त्यातून विद्यार्थ्यांचा व्यक्तीमत्व विकास घडून येईल.

नव्या शैक्षणिक धोरणातील आव्हाने-

नव्या शैक्षणिक धोरणाच्या अंमलबजावणीने जरी जोर धरला तरी ते पूर्णत्वाला जाण्याच्या मार्गावर अनंत आव्हाने आहेत. भारताच्या शैक्षणिक क्षेत्रातील विकासाचा दृष्टीकोन लक्षात घेता या धोरणाची अंमलबजावणी हे काम अवघड आहे. आपल्या देशात 15 लाखाहून अधिक शाळा, 25 करोड विद्यार्थी, 89 लाख शिक्षक कार्यरत आहे. भारतातील शिक्षण व्यवस्था ही जगातील दुसऱ्या क्रमांकाची शिक्षण व्यवस्था आहे.

उच्च शिक्षण व्यवस्थेचा आकारही फार मोठा आहे. ए.आय.एच.एस.ई. 2019 च्या अहवालानुसार, भारताच्या उच्च शिक्षण क्षेत्रात जवळपास 1000 विद्यापीठे, 39,931 महाविद्यालये आणि 10,725 स्वायत्त संस्थामध्ये मिळून 3.74 करोड विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत. राज्य, जिल्हा

तसेच तालुका स्तरावरील सर्वांना एकत्र आणून या नव्या शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी करणे कठीण होणार आहे. राज्या राज्यात समन्वय साधणे फार माठे आव्हान आहे. या धोरणाची अंमलबजावणी केंद्र व राज्य सरकारांच्या क्षमतेवर अवलंबून असते भारताच्या शिक्षण व्यवस्थेत आर्थिक बाबी कमी प्रमाणात आढळतात. म्हणजे निधी कमी प्रमाणात उपलब्ध आहे. संपूर्ण व्यवस्था ही नोकरशाहीवर आधारलेली आहे. नवीन कल्पना आणि वाढीच्या क्षमतेस शिक्षण व्यवस्थेत प्रतिकूल वातावरण आहे. असे असे डी. के. कस्तुरीरंगन यांच्या अध्यक्षतेखाली मसुदा समितीने निदर्शनास आणून दिले आहे.

नव्या शैक्षणिक धोरणामध्ये कल्पना केलेल्या परिवर्तनाच्या विशालतेला चालना देण्यासाठी केंद्र व राज्य सरकारांच्या नियामक संस्थामधील अंतर्गत क्षमता अपूर्ण आहे. पारंपरिक शिक्षणाकडून प्रयोगात्मक शिक्षणाकडे जाण्यासाठी शिक्षण व्यवस्था चालवणाऱ्या लोकांसोबत शिक्षक, विद्यार्थी पालकांच्या दृष्टीकोनात बदल होणे गरजेचे आहे. शिक्षण मंत्रालय सध्या भारत उच्च शिक्षण आयोगाच्या स्थापनेसाठी कायद्याचा समावेश करणे जरूरीचे आहे.

खाजगी क्षेत्र-

या धोरणाच्या दृष्टीने खाजगी क्षेत्राची भूमिका महत्त्वाची ठरणार आहे. भारतातील जवळपास 70 टक्के उच्च शिक्षण देणाऱ्या संस्था

या खाजगी आहेत. एकूण संख्येच्या जवळपास 60 ते 70 टक्के विद्यार्थी खाजगी संस्थेत उच्च शिक्षण घेत आहे. खाजगी क्षेत्र आर्थिक संसाधने व नावीन्यपूर्ण कल्पना प्रदान करतात. या धोरणाच्या प्रक्रियेसाठी खाजगी क्षेत्राचे योगदान मिळविणे व मान्यता देणे ही महत्त्वाची बाब आहे. या धोरणात म्हटल्याप्रमाणे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी देशाला शिक्षणावरील सार्वजनिक खर्च एकूण देशांतर्गत उत्पन्नाच्या 6 टक्क्यांपर्यंत वाढवावे लागेल. भूतकाळात देण्यात आलेली आश्वासने आणि त्यांची प्रत्यक्ष पूर्तता याचा विचार केल्यास हे काम आव्हानात्मक असणार आहे.

सार्वजनिक खर्च-

समाजाच्या उज्ज्वल भविष्यासाठी आपल्या युवकांना उच्च दर्जाचे शिक्षण देण्याइतकी चांगली गुंतवणूक इतर कुठलीही नसल्याने; हे धोरण शिक्षणातील गुंतवणूक वाढविण्यासाठी बांधील आहे. उत्कृष्टतेसह शिक्षणाचे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी त्यासंबंधीत अनेक फायदे राष्ट्राला आणि अर्थव्यवस्थेला मिळवून देण्यासाठी ह्या धोरणाची आखणी केल्या गेली. या धोरणात, केंद्र व राज्य सरकार, सार्वजनिक गुंतवणूकीत लक्षणीय वाढ करण्याला समर्थन देत आहे. ही गुंतवणूक शैक्षणिक संसाधने, पोषणविषयक सहाय्य, विद्यार्थ्यांच्या सुरक्षिततेच्या आणि शिक्षक व कर्मचाऱ्यांची पुरेशी संख्या शिक्षकांचा विकास व वंचित, तसेच सामाजिक व आर्थिकदृष्ट्या मागास

गटांसाठी न्याय आणि उच्च गुणवत्तेसाठीच्या शिक्षणाकरिता सर्व उपक्रमांना पाठबळ देणे महत्त्वाचे आहे. प्रामुख्याने पायाभूत सुविधा आणि संसाधनाशी संबंधित एकदाच केल्या जाणाऱ्या खर्चा व्यतिरिक्त या धोरणात शिक्षण व्यवस्थेचा विकास साधण्याच्या हेतूने वित्तपुरवठा करण्यासाठी 8 क्षेत्रे निश्चित केली आहे. 1) बाल्यावस्था व संगोपन 2) पायाभूत साक्षरता 3) शाळा संकुल 4) अन्न व पोषण 5) शिक्षकांचा विकास 6) विद्यापिठांमध्ये सुधारणा करणे 7) संशोधन जोपासणे 8) तंत्रज्ञान व ऑनलाइन शिक्षण. भारतीय शिक्षणावर केला जाणारा खर्च अल्प निधी असतो. या धोरणात एकूण खर्चाच्या 20 टक्के व GDPच्या 6 टक्के शिक्षणावर खर्च करण्याचे ठरले आहे. राष्ट्रीय संशोधनासाठी सध्या GDPच्या 0.69 इतकी रक्कम उपलब्ध करून दिली आहे. 1968च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणामध्ये शिक्षणावरील सार्वजनिक खर्च एकूण देशांतर्गत उत्पन्नाच्या 6 टक्क्यांपर्यंत नेण्याची शिफारस करण्यात आली होती. मात्र गेल्या चार दशकांमध्ये शिक्षणावरील सार्वजनिक खर्च एकूण देशांतर्गत उत्पन्नाच्या 3 टक्क्यांपर्यंत पुढे नेता आला. ज्या वर्षी हे नवे शैक्षणिक धोरण आले, त्या वर्षी शिक्षणावरील खर्च हा सर्वात कमी होता. 2020-21 मध्ये हा खर्च 99,311 कोटीवरून 2021-22 मध्ये 93,224 कोटी इतका कमी झाला. कोरोना काळात सरकारने आरोग्य क्षेत्रात अधिक खर्च करणे पसंत केले. त्यामुळे शिक्षण क्षेत्रावरील

खर्चात कपात झाली. याबाबत कोणतेही दुमत नाही परंतु येत्या काळात शिक्षणावरील खर्च कसा वाढविता येईल यासाठी कोणतीही योजना सरकारकडे नाही.

फायदे-

- 1) **सर्वांगीण विकास-** हे धोरण विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासावर भर देते. ज्यामध्ये संज्ञानात्मक, सामाजिक, भावनिक आणि शारिरीक विकासाचा समावेश होतो.
- 2) **लवचिक अभ्यासक्रम-** हे धोरण एक लवचिक अभ्यासक्रम प्रदान करते. विद्यार्थ्यांना स्वतःच्या अभिरूचीनुसार विषयाची निवड करता येते. यात कला, वाणिज्य, विज्ञान, कायदा, तंत्रज्ञान, वैद्यकीय यासारखे विषय येतील. चित्रकला, संगीत, नृत्य, आयुर्वेद, योग, इंडॉलॉजी, मायथालॉजी अशा विविध विषयांचा समावेश असेल.
- 3) **बहुविद्याशाखीय शिक्षण -** हे धोरण बहुविषय शिक्षणास प्रोत्साहन देते याचा अर्थ विद्यार्थी विविध विषयांमध्ये किंवा क्षेत्रामध्ये अभ्यासक्रम पूर्ण करू शकतात.
- 4) **तंत्रज्ञानावर भर-** शिक्षणातील तंत्रज्ञानाचे महत्त्व ओळखले आहे. अध्यापन आणि शिकण्यात तंत्रज्ञान वापराचे समर्थन केले आहे.
- 5) **शिक्षणाचे सार्वत्रीकीकरण-** शिक्षण स्तरावर गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाची सार्वत्रिक प्रवेश सुनिश्चित करणे. हे धोरणाचे उद्दिष्ट आहे.

आव्हाने -

- 1) **अंमलबजावणीची आव्हाने -** नवे शैक्षणिक धोरण 2020 हा नक्कीच एक मार्गदर्शक दस्तऐवज आहे. व हे एक सर्वसमावेशक धोरण आहे. ज्याची प्रभावीपणे अंमलबजावणी करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण संसाधने आणि राजकीय इच्छाशक्ती आवश्यक आहे.
- 2) **भाषेच्या समस्या-** या धोरणात किमान इयत्ता 5वी पर्यंत शिक्षणाचे माध्यम म्हणून मातृभाषा व प्रादेशिक भाषा सुरू करण्याचा प्रस्ताव आहे, जे या भाषेशी परिचीत नसलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी आव्हान निर्माण करू शकते.
- 3) **निधी-** या धोरणासाठी पायाभूत सुविधा शिक्षक प्रशिक्षण आणि संशोधनामध्ये महत्त्वपूर्ण गुंतवणूक आवश्यक आहे. जे सरकारसाठी आर्थिक अनिश्चिततेच्या काळात आव्हान असू शकते.
- 4) **प्रमाणीकरण-** या धोरणाचे उद्दिष्ट देशभरातील शिक्षणाचे प्रमाणीकरण करणे आहे. ज्यामुळे संस्कृती आणि विविधतेचे एकसंधीकरण होऊ शकते.
- 5) **शिक्षणातील असमानता-** या धोरणाचे उद्दिष्ट ग्रामीण व शहरी शिक्षणातील दरी कमी करणे आहे. परंतु संसाधने आणि पायाभूत सुविधांमधील असमानता लक्षात घेता या ध्येयाची अंमलबजावणी करणे आव्हानात्मक असू शकते.
- 6) **उच्च शिक्षणात बदल-** या धोरणानुसार अनेक मोठे बदल सुचविलेले आहेत. संपूर्ण देशात 40 हजाराहून अधिक महाविद्यालये बंद करून सक्षम

अशी केवळ पंधरा हजार महाविद्यालये उच्च शिक्षणासाठी चालू ठेवण्याचे केंद्र सरकारचे धोरण आहे. या महाविद्यालयाची निवड करणे, त्याचबरोबर या महाविद्यालयांना प्रगत शैक्षणिक अभ्यासक्रमासाठी आवश्यक त्या सुविधा उपलब्ध करून देणे, या महाविद्यालयांमध्ये प्रभावी संशोधन प्रकल्प करावेत यासाठी सुविधा उपलब्ध करून देणे ही फार मोठी जबाबदारी शासनावर असणार आहे. जी महाविद्यालये बंद करावी लागणार आहेत त्यांच्या इमारती, अन्य साधनसामग्री, तेथे शिकविणारे शिक्षक यांचे समायोजन करावे लागणार आहे. त्यामुळे लगेच एखाद्या वर्षात हे बदल होतील अशी शक्यता कमी आहे. या धोरणानुसार विद्यापीठ व महाविद्यालये यांच्यातील सीमारेषा पुसून टाकण्यात येणार आहे. म्हणजे प्रत्येक महाविद्यालय एकतर केवळ उच्च शिक्षण देण्याचे काम करेल किंवा केवळ उच्च शिक्षण व संशोधन अशी दोन्ही कामे करेल किंवा केवळ संशोधनावर लक्ष केंद्रीत करेल. त्यातून महाविद्यालयातील प्राध्यापकांची क्षमता निश्चित वाढेल. संशोधनाची गुणवत्ता वाढेल. आवश्यक वाढेल त्या ठिकाणी संशोधनासाठी किंवा उच्च शिक्षण करण्यासाठी विदेशातील विद्यापीठे अथवा संशोधक यांच्याशी समन्वय करण्याची अनुमती त्या-त्या महाविद्यालयांना देण्यात आलेली आहे. पीएच. डी. ला प्रवेश घेण्यापूर्वी त्या विषयाची काही लेखी व प्रात्यक्षिक परीक्षा देऊन त्या विद्यार्थ्यांला आपली पात्रता सिद्ध करावी लागेल.

संशोधन केवळ नावापुरते किंवा पूर्वी केलेल्या एखाद्या कामाची पुनरावृत्ती असू नये. त्यातून समाजाच्या विकासासाठी अथवा समाजाच्या अडीअडचणी सोडविण्यासाठी काही मदत व्हावी. काही नवीन तंत्रज्ञान, उपकरणे या संशोधनातून उपलब्ध व्हावी या सर्व संशोधन प्रकल्पाचे कसून सर्वेक्षण करण्यात येईल व उत्तम प्रकारच्या संशोधनांना आर्थिक व अन्य सुविधांच्या माध्यमातून प्रोत्साहन देण्यात येईल.

7) ऑनलाईन व डिजिटल शिक्षण-

आधुनिक युग हे तंत्रज्ञानाचे युग आहे. यात देशाचा विकास घडवून आणण्यासाठी नवीन उपक्रमांची आवश्यकता आहे. दर्जेदार शिक्षणाची पर्यायी माध्यमे तयार ठेवणे गरजेचे झाले आहे. या संदर्भात तंत्रज्ञानामुळे मिळणाऱ्या फायद्यांचा लाभ घेण्याचे महत्त्व राष्ट्रीय शिक्षण धोरण 2020 ने मान्य करत तंत्रज्ञानाशी संबंधित जोखिमा आणि धोक्याची सुद्धा दखल घेतली आहे. ऑनलाईन शिक्षणातील तोटे दूर करत त्यापासून फायदे प्राप्त करण्याचा विचार केला जात आहे. सर्वांसाठी दर्जेदार शिक्षण उपलब्ध करून देण्यातील वर्तमान आणि भविष्यातील आव्हानांचा सामना करण्याकरिता विद्यमान डिजिटल प्लॅटफॉर्म आणि ICT आधारित शैक्षणिक उपक्रमांचा दर्जा वाढवावा लागेल आणि त्यांचा विस्तार करावा लागेल.

8) योग्य प्रशिक्षणाची गरज-

प्रभावी ऑनलाईन प्रशिक्षक होण्यासाठी शिक्षकांना योग्य प्रशिक्षणाची आणि विकासाची गरज आहे.

पारंपरिक वर्गातील एक चांगला शिक्षक ऑनलाईन वर्गात तेवढीच चांगली कामगिरी करेल असे गृहीत धरता येणार नाही. अध्यापन शास्त्रातील आवश्यक बदलांसाठी तसेच आवश्यक मूल्यांकनासाठी वेगळ्या दृष्टीकोनाची गरज आहे. मोठ्या प्रमाणावर ऑनलाईन पद्धतीने परीक्षा आयोजित करण्यात अनेक आव्हाने आहेत. ऑनलाईन पद्धतीने विचारता येऊ शकणाऱ्या प्रश्नांच्या प्रकारावर मर्यादा, नेटवर्क आणि वीजपुरवठा खंडीत होणे, परीक्षेतील अनैतिक प्रकार रोखणे, तसेच डिजिटल शिक्षणाच्या अवकाशात ललीत, कला, आणि विज्ञान प्रात्यक्षिके अशा प्रकारचा अभ्यासक्रमांना मर्यादा आहेत. ज्यावर नाविन्यपूर्ण उपायांनी काही प्रमाणात मात करता येऊ शकेल.

9) राज्य सरकारचे धोरण व सहकार्य-

राज्य सरकारने आपापले धोरण अजूनही निश्चित केलेले नाही. तसेच यासंबंधीचे कायदे केलेले नाहीत. शिक्षण विभागात आवश्यक ते बदल केलेले नाहीत. ते झाल्यावरही एकाएकी नवीन शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी होऊ शकणार नाही कारण या धोरणाच्या अंमलबजावणीबाबत समाजात अजूनही खूप गोंधळ आहे. म्हणून संस्थाचालक महाविद्यालयाचे प्रमुख पदाधिकारी यांच्या बैठकीतून हे नवीन शैक्षणिक धोरण सरकारला समजावून सांगावे लागेल. कारण हाच वर्ग धोरणाची अंमलबजावणी करणार आहे. त्यानंतर राज्य सरकारद्वारे सर्व स्तरापर्यंत हे बदल करण्याचा प्रयत्न करता येईल. देशभरात राष्ट्रीय

शैक्षणिक धोरण अंमलात आणल्यानंतर शिक्षण क्षेत्रात मोठे बदल घडून येणार आहे. याच शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी आता महाराष्ट्रात सुरू आहे. येत्या शैक्षणिक वर्षापासून जून 2023 पासून उच्च शिक्षण क्षेत्रात हे धोरण लागू होईल. हे धोरण मुख्यतः केंद्र व राज्य शासनाच्या सहकार्यावर अवलंबून आहे. गेल्या काही वर्षांमध्ये केंद्र व राज्य यांच्यातील संघर्ष पाहता केंद्राला काळजीपूर्वक पाऊले उचलावी लागणार आहे. तामिळनाडू राज्याने नव्या शैक्षणिक धोरणाची अंमलबजावणी न करण्याची भूमिका अनुसरली आहे. अशीच भूमिका जर इतर राज्यांनीही घेतली तर केंद्राच्या चिंतेत वाढ होऊ शकते. यावर ह्या धोरणाचे भवितव्य अवलंबून आहे.

10) भारतीय संस्कृती व परंपरा-

पूर्वीचे धोरण पाश्चिमात्य जीवनदर्शनावर आधारित होते. त्याऐवजी भारतीय संस्कृती व परंपरा हा नवीन शिक्षणक्रमाचा व पुनर्रचनेचा पाया असेल. देशाचा विकास हा त्याच्या शैक्षणिक विकासाशी सुसंगत असतो. आजवर शैक्षणिक विकासाकडे शासनाने लक्ष दिले नव्हते. अजूनही देशाचा विकास योग्य प्रकारे झालेला नाही. आता नवीन शैक्षणिक धोरणाच्या स्वरूपात शासनाने शैक्षणिक परिवर्तनाचे मोठे पाऊल उचलले आहे. त्यास सामाजिक व शैक्षणिक संस्थांनी तेवढ्याच ताकदीने प्रतिसाद दिला पाहिजे. हे केवळ शिक्षणाचाच नव्हे तर संपूर्ण देशाच्या परिवर्तनातील एक महत्त्वाचे पहिले पाऊल ठरेल.

नवे शैक्षणिक धोरण 2020 हा नक्कीच एक मार्गदर्शक दस्तऐवज आहे. नव्या युगातील नवी आव्हाने लक्षात घेता विविध शैक्षणिक गरजा, संरचनात्मक असमानता आणि विद्यार्थ्यांना भविष्यासाठी तयार करण्यामध्ये येणाऱ्या समस्यांचे निराकरण हे या धोरणाचे उद्दिष्ट आहे. यासोबतच शिक्षण व्यवस्थेवरील अनेक संकटांना तोंड देण्याचे सर्वात आव्हानात्मक कार्यही या धोरणाद्वारे पूर्ण करायचे आहे.

निष्कर्ष-

भारताच्या अफाट लोकसंख्येला शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात आणणे आणि त्याद्वारे असंख्य रोजगाराच्या संधी निर्माण करणे हे या धोरणाच्या अंमलबजावणीवर ठरणार आहे. कोव्हीड महामारीच्या काळात जलद पावले उचलून अवघड निर्णय घेऊन ते पूर्तीस नेण्याचे कौशल्य केंद्राने दाखविले आहे. याच कौशल्याचा फायदा शिक्षण क्षेत्रात होणार आहे. या धोरणाची अंमलबजावणी काही राज्यांनी केली आहे. तर काही राज्ये प्रक्रियेतून जात आहेत.

थोडक्यात, नव्या शैक्षणिक धोरणाच्या अंमलबजावणीचे यश सहकारी संघराज्य प्रणाली व सुधारणांमध्ये योगदान देणे हे राज्यांच्या क्षमतेवर अवलंबून असते.

संदर्भसूची-

- www.orfonline.org
- <https://www.mahamtb.com>.Encyc
- <https://dnyantarangini.com>>
- <https://creativelearning.co.in> >educ
- <https://mespune.in>.new
- <https://mr.quora.com>
- <https://www.esakal.com.kolhapur>
- <https://www.evivek.com>>Encyc
- <https://www.nitinsir.in>>newnation
- <https://www.samaveshitshikshan.com>
- <https://m.youtube.com>>watch
- <https://askmarathi.com>.essay-on-n
- <https://www.navdisha.co.in>>blog
- <https://www.aksharnama.com>>client
- <https://www.srjis.com>>pages
- <https://www.education.gov.in>